

Οι Βλάχοι της Αλβανίας και οι ελληνικές πολιτικές μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*

Λάμπρος Μπαλτσιώτης

Επίκουρος καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

l.baltsiotis@panteion.gr

Abstract

The topic of this paper addresses the little known policies implemented by the Greek state towards the Aromanians of Albania after the collapse of the communist regime. The main target of the Greek policies was to exhibit a numerous Greek minority in Albania residing in most areas of the southern Albanian territory. Thus, many communities of Aromanian heritage were classified as “Greeks”. This classification was of major importance for the communities at that time as initially permitted them to migrate to Greece and reside under special residence permits on the contrary to the “non-Greek” Albanian citizens. Additionally, at a later stage Greek citizenship was granted to many Aromanians residing in Greece but also in Albania under the simplified procedure of naturalisation for co-ethnic Greeks. The paper also examines the multiplicity of discourses adopted by the Aromanians in order to negotiate with their “Greekness” and the benefits attached to that.

Keywords: *Albanian Vlachs, foreign policy, Vlachs associations, citizenship.*

* Το άρθρο βασίζεται στην έρευνα για τη συγγραφή και στο ίδιο το κεφάλαιο «Οι Βλάχοι (Αρωμούνοι) της Αλβανίας» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο Λάμπρος Μπαλτσιώτης (2020). Έλληνες και εν δυνάμει Έλληνες. Η μειονότητα της Αλβανίας μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ιωάννινα: Ισνάφι, 87-112

Οι Βλάχοι της Αλβανίας χαρακτηρίζονται από το ότι μάλλον στη μεγάλη τους πλειοψηφία εξακολούθησαν να ασκούν ημινομαδική κτηνοτροφία και μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Πράγματι, σχεδόν όλες οι εγκαταστάσεις τους αφορούν Rrãmëni, αυτούς που συχνά αποκαλούνται Αρβανιτόβλαχοι ή Φρασεριώτες (Kahl 1999). Παρόλα αυτά, κάποιες οικογένειες ή και ομάδες χαρακτηρίζονται από μία πρώιμη αστικοποίηση, όχι μόνο στην Κορυτσά, αλλά μέχρι και στα Τίρανα. Τα προγράμματα εγκατάστασης που εφαρμόστηκαν κυρίως τις δύο πρώτες δεκαετίες του χοτζικού καθεστώτος, αφενός περιόρισαν και εντέλει εξαφάνισαν παραδοσιακούς τρόπους άσκησης κτηνοτροφίας, αφετέρου εγκατέστησαν τους Βλάχους σε οικισμούς στους οποίους εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων αποτελούσαν τμήμα του πληθυσμού και μάλιστα ούτε καν το πλειοψηφικό. Έτσι, η συγκατοίκηση αυτή είχε στις περισσότερες περιπτώσεις ως αποτέλεσμα τη μείωση της ορατότητας των Βλάχων. Περαιτέρω, τόσο η μη θεσμική κατοχύρωση της βλαχικής ως μειονοτικής γλώσσας, όσο και η μείωση της ενδογαμίας –που άλλωστε συνιστούσε πολιτική του καθεστώτος για όλο τον πληθυσμό της Αλβανίας– συνέβαλε στην γλωσσική μετατόπιση προς τα αλβανικά. Τόσο στις πόλεις, όσο και σε αρκετούς οικισμούς, η μετατόπιση προς τα αλβανικά είναι σημαντική. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι νεότεροι επαρκείς ομιλητές της βλαχικής συνιστούν μάλλον ένα μειοψηφικό μέρος του συνολικού αριθμού των Βλάχων. Καθώς δεν υπάρχουν οι σχετικές κοινωνιογλωσσικές έρευνες, αυτό θα πρέπει να εκληφθεί μόνο ως εμπειρική εκτίμηση. Οι παραπάνω αναφορές πάντως, μας οδηγούν στη διαπίστωση ότι κάθε αριθμητική εκτίμηση για το «πόσοι» Βλάχοι διαβιούσαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Αλβανία, καθώς και πόσοι μιλούσαν επαρκώς τη γλώσσα, στο βαθμό που αυτά δεν συνιστούν κάποιου είδους πολιτική δήλωση, είναι εξαιρετικά δύσκολη. Ειδικά για την αριθμητική εκτίμηση των Βλάχων, η επιλογή συγκεκριμένων κριτηρίων κάθε φορά είναι απαραίτητη ώστε να μπορεί να διαπιστωθεί σε τι αναφέρεται η κάθε εκτίμηση. Για παράδειγμα σε δηλώσεις των ιδίων, σε μία διακριτή «ταυτότητα», στην κατανόηση έστω τη γλώσσας, ή σε κάτι άλλο. Τόσο οι δηλώσεις των ιδίων των προσώπων, όσο και οι «ταυτοτικές» καταμετρήσεις είναι επισφαλείς και μεταβαλλόμενες

όταν αφορούν τέτοιες ομάδες. Οι δηλώσεις μεταβάλλονται ανάλογα των δέκτη τους (π.χ. ελληνικές/ρουμανικές προξενικές αρχές, αλβανικό κράτος, τοπική κοινότητα) και αποκτούν εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο γίνονται. Σχετικά με τις ταυτότητες άλλωστε, τα ίδια περίπου μας λέει και η κοινωνική ανθρωπολογία. Για τη χοτζική περίοδο, να αναφέρουμε ότι από τα μέχρι στιγμής δημοσιευμένα αλβανικά αρχεία δεν προκύπτει κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια καταμέτρησης των Βλάχων. Σημειώνουμε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός τους, δέκα χιλιάδες, παρουσιάζεται με στοιχεία από την απογραφή του 1959 (Barjaba, 1995), και ως εκ τούτου δεν μπορεί να αξιοποιηθεί. Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ένας ιδιαίτερα μικρός αριθμός Βλάχων, όλο και μικρότερος όσο πλησιάζαμε στη δεκαετία του 1990, έφερε στα δημόσια έγγραφα του την ένδειξη «εθνότητα/εθνικότητα» (βλ. παρακάτω) Rumune, δηλ. Ρουμανική. Όλα τα παραπάνω μας οδηγούν να αποφύγουμε οποιαδήποτε αριθμητική εκτίμηση,¹ αλλά και μας εισάγουν σε αυτό που ονομάζεται μεταβολή των ταυτοτήτων. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, κατά τη δεκαετία του 1990 επέρχεται μία μεταβολή του λόγου που εκφράζουν προς τα έξω αρκετοί Βλάχοι της Αλβανίας. Ως Βλάχους θεωρούμε εδώ όσους στο δημόσιο λόγο επικαλούνται μία βλάχικη «καταγωγή» και εξ αυτής αυτοαποκαλούνται Βλάχοι.² Όπως ίσως είναι κατανοητό από τις παραπάνω αναφορές, τα πρόσωπα αυτά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους και καταλαμβάνουν ένα τεράστιο φάσμα «βλαχικότητας»: Κάποιοι μπορεί να μη γνωρίζουν καθόλου τη βλαχική γλώσσα και κάποιοι να έχουν μία «καταγωγή» από ένα παππού ή μία γιαγιά. Στη χρήση του όρου που γενικά κάνουμε στο κείμενο του παρόντος άρθρου δεν μας ενδιαφέρει καταρχήν αν ο αυτοπροσδιορισμός από τους ίδιους ως Βλάχων ανταποκρίνεται στην οποιαδήποτε σύνδεση με τη γλώσσα ή μία παραδοσιακή κοινότητα. Βέβαια,

¹ Κάποιες από αυτές παρουσιάζονται σε Μπαλτσιώτης, 2020, 88-89. Σημειώνουμε πάντως την ιταλική καταμέτρηση του 1939 στην οποία αναφέρονται 60 χιλιάδες (Bërholi, 2005, 76-77).

² Ο οποιοσδήποτε αυτοπροσδιορισμός ενός προσώπου ως «Βλάχου» μία δεδομένη στιγμή στο δημόσιο λόγο δε σημαίνει κάποια συνέπεια στο χρόνο ή και ακόμη και στο ίδιο χρονικό πλαίσιο.

μεγάλο τμήμα αυτής της μελέτης αφορά εντέλει το πότε γίνεται αυτή η επίκληση και τι σημαίνει.

Θα ολοκληρώσουμε αυτή τη σύντομη εισαγωγή με μία αναφορά σχετικά με το στάση του χοτζικού καθεστώτος απέναντι στις βλάχικες κοινότητες. Το βασικό ερώτημα είναι αν εκτός από την υποχρεωτική εγκατάσταση, οι βλάχικες κοινότητες ή κάποιες από αυτές, βίωσαν αποκλεισμούς ή ειδικές πολιτικές κάθε είδους από το 1945 μέχρι και την πτώση του καθεστώτος. Αν δηλαδή οι αλβανικοί κρατικοί μηχανισμοί επιφύλαξαν πολιτικές διακρίσεων, άμεσων ή και καλυμμένων, απέναντι στις κοινότητες. Η μέχρι τώρα έρευνα δεν μας έχει δείξει κάτι τέτοιο, και η βασική αυτή παραδοχή δύσκολα μπορεί να ανατραπεί στον πυρήνα της από μεταγενέστερες έρευνες ή περαιτέρω εξέταση των αρχείων του καθεστώτος. Προφανώς υπάρχουν πολλά παραδείγματα προσώπων και οικογενειών οι οποίες βρίσκονταν σε επιτήρηση ή και αποκλεισμό από συγκεκριμένα επαγγέλματα κύρους, αλλά αυτό αφορούσε συνολικά τον αλβανικό πληθυσμό. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι, σε αντίθεση με την κυρίαρχη πρόσληψη στην Ελλάδα, η κυρίαρχη πρόσληψη στην Αλβανία αντιλαμβάνεται ως ευνοϊκή τη μεταχείριση των Βλάχων, όπως και των ελλήνων μειονοτικών, από το καθεστώς. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, πριν τη πτώση του καθεστώτος, η ταύτιση εν πολλοίς του βλάχικου πληθυσμού με τον αλβανικό εθνικισμό αποτελούσε ήδη μία διαδικασία ολοκληρωμένη και δεν διέφερε σε τίποτα από το τι είχε συμβεί στις άλλες βαλκανικές χώρες, όπου και συναντάμε ανάλογες ταυτίσεις (Kahl 1999). Όπως έχει επισημανθεί άλλωστε, με αφορμή τη νυν Βόρεια Μακεδονία, μπορούμε να μιλήσουμε για έναν βλάχικο εθνικισμό και όχι εθνικισμό (J.-F. Gossiaux 1996). Η σύγκριση των ελληνόφωνων κοινοτήτων όμως με τις βλαχόφωνες είναι αποπροσανατολιστική. Οι περισσότερες ελληνόφωνες κοινότητες ήταν αναγνωρισμένες ως μειονοτικές από το καθεστώς (βλ. αμέσως παρακάτω), ενώ αυτό δεν ίσχυε για καμία βλάχικη κοινότητα. Η γλωσσική ή η εθνοτική διαφοροποίηση των Βλάχων δεν ήταν αναγνωρισμένη. Η ύπαρξη μίας διαφορετικής ταυτότητας, του «έλληνα μειονοτικού», όπως αυτή αναπαράγόταν μέσα από τα αλβανικά δημόσια έγγραφα, τους θεσμούς και τη δημόσια ρητορική δεν υφίστατο στην περίπτωση των Βλάχων. Εδώ

δεν μας ενδιαφέρουν οι πιθανές αρνητικές συνέπειες αυτής της κατηγοριοποίησης για τη γλώσσα ή την αναπαραγωγή μίας διακριτής ταυτότητας, αλλά το ότι η μη κατηγοριοποίηση των Βλάχων ως κάτι διακριτό-μειονοτικό αδυνάτισε περαιτέρω την ορατότητά τους και την ενδεχόμενη αυτοαναφορά τους ως κάτι διαφορετικό.

Η ελληνική πολιτική στην Αλβανία μετά την πτώση του καθεστώτος αποκτά ιδιαίτερα επιθετικά χαρακτηριστικά σχετικά με την ελληνική μειονότητα. Καταρχήν, η Ελλάδα αντιτίθεται στην άτυπα θεσμοθετημένη, αλλά στην πράξη απολύτως ισχύουσα, πολιτική των μειονοτικών ζωνών για την ελληνική μειονότητα. Μέσα στις ζώνες αυτές αποδίδονταν τα περιορισμένα μεν αλλά με μεγάλη συμβολική σημασία εκπαιδευτικά δικαιώματα. Περιλάμβαναν όλα τα ιστορικά ελληνόφωνα χωριά, εκτός των τριών της Χιμάρας και βορειότερα τη (Ν)Άρτα (και το Ζβερνέτσι). Ακόμη πιο σημαντικό όμως είναι ότι δεν περιλάμβαναν τις πόλεις στις οποίες είχε μετακινηθεί ελληνόφωνος πληθυσμός και κάποιους νεότερους οικισμούς που είχαν και ελληνόφωνο πληθυσμό. Όμως, σε σημαντικό βαθμό, και στις πόλεις και στους νέους οικισμούς, μπορούσε να διατηρηθεί η διοικητική διάκριση που έφεραν οι μειονοτικοί στην ταυτότητά τους (*letërnjoftim*), δηλαδή η ένδειξη *kombësia greke*, που θα μεταφράζαμε ως «εθνότητα/εθνικότητα ελληνική». Την ένδειξη μίας διακριτής *kombësia*, εκτός των Ελλήνων, έφεραν και λίγοι ακόμα, ιδίως τα ορθόδοξα μακεδονόφωνα χωριά των Πρεσπών, τα οποία –μόνο σε αυτή την περιοχή και μόνο οι ορθόδοξοι- αναγνωρίζονταν ως μακεδονική μειονότητα.

Το ζητούμενο για την ελληνική πολιτική εκείνη την περίοδο είναι να παρουσιάσει μία μεγάλη ελληνική μειονότητα στην Αλβανία, σε όλο σχεδόν το νότο και ανάλογα τις συγκυρίες να ενεργήσει ώστε οι αλβανικές αρχές να αποδώσουν κάποιου είδους αυτονομία στις περιοχές που υποθετικά κατοικεί η υπό κατασκευή μεγάλη ελληνική μειονότητα. Στα πλαίσια αυτών των πολιτικών οι περισσότεροι Βλάχοι της Αλβανίας συνιστούν πληθυσμό που μπορεί να θεωρηθεί ότι δυνητικά ανήκει στην ελληνική μειονότητα. Για τον προσεταιρισμό των διαφόρων ομάδων Βλάχων γνωρίζουμε ότι επιστρατεύεται το τότε εξαιρετικά σημαντικό όπλο χορήγησης θεώρησης εισόδου (βίζας), στο οποίο θα

αναφερθούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια. Παράλληλα, αρχίζουν να θεσμοθετούνται –με όχι και τόσο διαφανή τρόπο– μία σειρά «διευκολύνσεων», αλλά και χορηγήσεων, όπως για παράδειγμα εκπαιδευτικών υποτροφιών στην Ελλάδα. Η προσπάθεια αυτή άρχισε αμέσως μετά την πτώση του χοτζικού καθεστώτος και εστίαζε στην Κορυτσά και την περιοχή της, καθώς η ελληνική πολιτική ήθελε να εμφανιστεί ότι υπάρχει εκεί ελληνική μειονότητα, δηλαδή στο νοτιοανατολικό άκρο της Αλβανίας. Πέραν της Κορυτσάς όμως, όπου πολλοί ορθόδοξοι έχουν κάποια κοντινή ή μακρινή βλάχικη «καταγωγή», η ίδια πολιτική ασκήθηκε και σε άλλες περιοχές της Αλβανίας, ακόμη και στις βορειότερες περιοχές του αλβανικού νότου, σχηματικά από το Φιέρι (Fier) στα δυτικά μέχρι το Πόγραδετς στα ανατολικά.

Αρκετοί, καταρχήν από τις ελίτ των Βλάχων, αλλά στη συνέχεια ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού κατανόησαν ότι η δήλωση κάποιας βλαχικότητας σε συνδυασμό με έναν εθνικό προσανατολισμό συνιστά ένα ανταλλάξιμο προϊόν, τόσο για την ελληνική πολιτική, αλλά και σε ένα βαθμό και για τη ρουμανική. Η Ρουμανία, αδύναμη τότε οικονομικά και μη μέλος της Ε.Ε., δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί την Ελλάδα, όχι μόνο σε παροχές, αλλά και στο ότι οι δικές της χορηγήσεις εισόδου είχαν περιορισμένη σημασία για τους αλβανούς πολίτες. Τέλος, η δήλωση βλαχικότητας σε συνδυασμό με την προσήλωση στο αλβανικό έθνος ήταν ένα ακόμη ανταλλάξιμο προϊόν καθώς οι αλβανικές Αρχές έβλεπαν με απορία ή και τρόμο τα μέχρι πρότινος στελέχη του καθεστώτος ή απλούς πολίτες που όχι μόνο υιοθετούσαν αλλά και διατυμπάνιζαν κάθε πτυχή του αλβανικού εθνικισμού να δηλώνουν Έλληνες ή και Ρουμάνοι. Ουσιαστικά, ο υποτιθέμενος εθνικός προσανατολισμός εκφραζόταν μέσα από την συμμετοχή σε βλαχικούς συλλόγους. Οι περισσότεροι σύλλογοι είχαν έναν «φιλελληνικό» ή «φιλορουμανικό» χαρακτήρα –αν και δεν έλειπαν οι σύλλογοι με αλβανικό εθνικιστικό πρόσημο-, και η συμμετοχή σε αυτούς απεδείκνυε τον προσανατολισμό των προσώπων ή/και της οικογένειας. Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 1990 και μεταξύ άλλων περιλάμβανε την ένταξη σε συλλόγους κατέστη εμφανές ότι πολλά πρόσωπα «άλλαζαν» συμμετοχή σε συλλόγους ελληνικού ή ρουμανικού προσανατολισμού ανάλογα με τις

ευκαιρίες που δίνονταν για κοινωνική ανέλιξη και αποκατάσταση των παιδιών, όπως για παράδειγμα οι υποτροφίες φοίτησης σε ελληνικά ή ρουμανικά πανεπιστήμια (Schwandner-Sievers, 1999, 8, 14, 17)

Η ελληνική πολιτική προέκρινε την «ανταλλαγή» των θεωρήσεων εισόδου με την υπερψήφιση του κόμματος που υποθετικά εκπροσωπούσε την ελληνική μειονότητα στην Αλβανία. Πράγματι, το Κόμμα Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΚΕΑΔ-PBDNJ), παρά τις μεγάλες διαφοροποιήσεις στα εκλογικά του αποτελέσματα στην ίδια περιοχή, τόσο στις βουλευτικές όσο και στις δημοτικές/περιφερειακές εκλογές σε όλη τη δεκαετία του 1990 και του 2000, υπερψηφίζόταν από αρκετές ομάδες Βλάχων, πολλοί εκ των οποίων στην περιοχή της Κορυτσάς.³ Η ανταλλακτική δύναμη των Βλάχων επικυρώθηκε με τη χορήγηση σε αρκετούς από αυτούς, από το 1997-1998, των Ειδικών Δελτίων Ταυτότητας Ομογενούς (ΕΔΤΟ). Το ΕΔΤΟ αποτελούσε μία ειδική, εθνική και όχι της Ε.Ε., άδεια παραμονής που παρείχε στους κατόχους της σημαντικά προνόμια και εύκολη διαδικαστικά ανανέωση. Σε μία περίοδο κατά την οποία η άδεια παραμονής για τους υπηκόους τρίτων χωρών ήταν εξαιρετικά δύσκολο να χορηγηθεί και να ανανεωθεί, η εξασφάλιση ΕΔΤΟ αποτελούσε το «όνειρο» κάθε αλβανού πολίτη. Γενικά η διαδικασία για τη χορήγηση ΕΔΤΟ από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ήταν η εξής: Ο αιτών περνούσε συνέντευξη στο κατά τόπον αρμόδιο προξενείο στην Αλβανία και αν κρινόταν θετικά του χορηγείτο σχετική βίζα που σήμαινε ότι θεωρείτο ομογενής. Με αυτήν, προσερχόταν στην Ελληνική Αστυνομία η οποία εξέδιδε αρχικά τη *Βεβαίωση* για τη χορήγηση ΕΔΤΟ και μετά από μάλλον στοιχειώδη τυπική έρευνα το ΕΔΤΟ. Όπως προκύπτει από την έρευνα μας, σε ένα προγενέστερο στάδιο από το 1997-1998,⁴ σε αρκετές περιπτώσεις κατά τις οποίες ο αιτών δεν

³ Για το εθνοτικό προφίλ των ψηφοφόρων του κόμματος αυτού στη Νότια και τη Βόρεια Αλβανία και το τι ψήφισε η ελληνική μειονότητα βλ. Μπαλτσιώτης, 2020, 197-210, 282-311.

⁴ Τα πρώτα έτη δεν ήταν επαρκώς θεσμοθετημένη η βίζα ομογενούς, αλλά συνήθως και ανάλογα το προξενείο υπήρχαν διαφοροποιήσεις στη χρονική διάρκεια σχετιζόμενη με το αν ο αιτών ήταν μειονοτικός, αν προσερχόταν από ορθόδοξη οικογένεια και τέλος αν προσερχόταν από μουσουλμανική οικογένεια. Βέβαια, το σημαντικό ποσοστό των «μεικτών» γάμων στην Αλβανία και η δυνατότητα

προερχόταν από την ελληνική μειονότητα, η ΕΛΑΣ δεν εξέδιδε ΕΔΤΟ, αλλά ανανέωνε επί σειρά ετών τη Βεβαίωση. Έτσι, ενώ σε αρκετές χιλιάδες πρόσωπα που επικαλούνταν βλάχικη καταγωγή είχε χορηγηθεί ΕΔΤΟ, μερικές χιλιάδες άλλα, τα οποία επίσης επικαλούνταν βλάχικη καταγωγή, παρέμειναν με Βεβαιώσεις για μακρά διαστήματα τα οποία σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να έφταναν και τα δέκα έτη. Η χορήγηση Βεβαιώσεων και ΕΔΤΟ, ναι μεν αποδιδόταν πλειοψηφικά στην ευρύτερη περιοχή της Κορυτσάς, αλλά κάλυπτε τις περισσότερες περιοχές με βλάχικο πληθυσμό στον αλβανικό νότο. Στη συνέχεια, όταν οι ελληνικές κυβερνήσεις αποφάσισαν την πολιτογράφηση των «Βορειοηπειρωτών», δηλαδή την απόδοση ιθαγένειας, το 2003-2004, φαίνεται ότι αποφασίστηκε ένας επανέλεγχος των ΕΔΤΟ και ένας σχετικός περιορισμός τους. Αυτός έπληξε σαφώς περισσότερο πρόσωπα που ναι μεν είχαν κατηγοριοποιηθεί ως «ομογενείς», αλλά προέρχονταν από βλάχικες και δευτερευόντως ορθόδοξες αλβανικές κοινότητες και ειδικά από περιοχές στις οποίες φαίνεται ότι δεν είχε εμπεδωθεί κάποια σχέση με το ΚΕΑΔ. Είναι αδύνατον να υπολογίσουμε το ποσοστό των ΕΔΤΟ που χορηγήθηκαν και αφορούσαν Βλάχους, πάντως δεν είναι σε καμία περίπτωση αμελητέο, και αφορά μερικές δεκάδες χιλιάδες. Γνωρίζουμε όμως με βεβαιότητα ότι αφορούσε και πρόσωπα τα οποία είχαν βλάχικη καταγωγή από έναν μόνον γονέα ή ακόμη και από έναν παππού ή μία γιαγιά. Η διαδικασία για την απόδειξη της «βλαχικότητας», ενώπιον ιδίως του προξενείου Κορυτσάς, ονομαζόταν από τους έλληνες προξένους «βλαχόμετρο» (Τσιτσελίκης και Χριστόπουλος, 2003, 33). Ήταν μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διαδικασία καθώς ο αιτών έπρεπε μεταξύ άλλων να αποδείξει κάποια γνώση της βλαχικής γλώσσας σε Έλληνα υπάλληλο του προξενείου, προφανώς γνώστη της βλαχικής γλώσσας. Καθώς πολλοί νεότεροι, αλλά όχι μόνο, δε γνώριζαν βλάχικα επιστρατεύονταν γονείς, παππούδες και γιαγιάδες, ακόμη και ηλικιωμένοι θείοι και θείες, εφόσον η άτυπη αυτή διαδικασία προέβλεπε ότι ανιόντες ή συγγενείς μπορούσαν να «πιστοποιήσουν» μέσω της δικής

μεταβολής των ονοματεπωνυμικών στοιχείων των αιτούντων –όχι απαραίτητα με παράνομο τρόπο– ενέτεινε το χαοτικό τοπίο που συνεχίστηκε για πολλά χρόνια.

τους γνώσης της γλώσσας τη «βλάχικη καταγωγή» του αιτούντα. Είναι θεωρούμε εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι η γνώση μίας γλώσσας διαφορετικής της ελληνικής πιστοποιεί την «ελληνικότητα» ενός προσώπου,⁵ καθώς το όλο σχήμα ουσιαστικά παραπέμπει σε ένα παλαιό ορθόδοξο μιλλέτ που επανεμφανίζεται στα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

Από την αρχή της δεκαετίας του 1990 το ελληνικό κράτος θα χρησιμοποιήσει τους βλάχικους συλλόγους της Ελλάδας στην προσπάθεια του να προσεταιριστεί τους Βλάχους της Αλβανίας. Οι σύλλογοι αυτοί θα αναλάβουν την αρχική διαμεσολάβηση με τους Βλάχους της Αλβανίας και ιδίως την «μεταφορά» των ελληνικών πολιτικών περί θεωρήσεων εισόδου. Παράλληλα οι διάφοροι σύλλογοι Βλάχων στην Αλβανία που έχουν ελληνικό προσανατολισμό αρχίζουν να εκδίδουν βεβαιώσεις συμμετοχής στους συλλόγους και άρα «βλαχικότητας» και «ελληνικότητας» ώστε αυτές να χρησιμοποιηθούν είτε στα προξενεία στην Αλβανία είτε στην ΕΛ.ΑΣ. ως επιβοηθητικά για την απόδειξη της ομογενειακής ιδιότητας, δηλαδή είτε την χορήγηση μακροχρόνιας βίζας είτε την κτήση ΕΔΤΟ. Ειδικά μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000, πριν το Υπουργείο Εξωτερικών σε σχετική του εγκύκλιο ονομάσει ρητά τους Βλάχους της Αλβανίας ως «εξομοιούμενους με τους ομογενείς» για την έκδοση βίζας ομογενούς, οι βεβαιώσεις αυτές είχαν σχετικά αυξημένη σημασία. Αργότερα, όταν έπαψε η χρησιμότητά τους, η μεγάλη πλειοψηφία των συλλόγων παρήκμασε και σταμάτησε η λειτουργία τους.⁶

Όλη αυτή την περίοδο πολλές βλάχικες κοινότητες της Αλβανίας, αν και σταδιακά αποδεκατισμένες από τη μετανάστευση προς την Ελλάδα και προς άλλες χώρες, ισορροπούσαν ανάμεσα σε διαφορετικές αφηγήσεις, αυτή της καταστατικής θα λέγαμε συμπερίληψης των

⁵ Δεν πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση. Ακόμη και σήμερα, μέσω εγκυκλίων, θεωρείται ότι, για κάποιες κατηγορίες ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, η γνώση της τουρκικής γλώσσας πιστοποιεί την ελληνικότητα κάποιου προσώπου.

⁶ Κάποιοι πλέον αποτελούν «σωματεία-σφραγίδες». Τη δεκαετία του 2010 η σημαντικότερη ομοσπονδία συλλόγων με ελληνικό, και μάλιστα εθνικιστικό, προσανατολισμό είναι ο Unionu Arëmënjilor dit Albania/Unioni i Vllëhëve të Shqipërisë, στον οποίο κυριαρχούν πρόσωπα με χαμηλό κοινωνικό κύρος στην αλβανική κοινωνία (Μπαλτσιώτης 2020, 97).

Βλάχων της Αλβανίας στο αλβανικό έθνος και των ελληνικών και ρουμανικών εθνικών αφηγήσεων περί Βλάχων. Είναι όμως εμφανές ότι οι ελίτ των Βλάχων ελάχιστα συμμετείχαν στο ελληνικό και ρουμανικό αφήγημα (Μπαλτσιώτης 2020, *passim*). Πάντως πρέπει να αναφερθεί ότι στους φιλορουμανικούς συλλόγους υπήρχε περιορισμένη παρουσία κάποιων παλαιών βλάχικων ελίτ της Αλβανίας και αιτήματα για τη διατήρηση της γλώσσας (Μπαλτσιώτης 2020, 102).

Όπως ήδη αναφέρθηκε οι «παροχές» προς τους Βλάχους σχετίστηκαν με την απαίτηση των ελληνικών αρχών και τοπικών παραγόντων να υπερψηφίζεται το αλβανικό κόμμα που υποστήριζε με κάθε τρόπο η ελληνική εξωτερική πολιτική και οι ελληνικές αρχές στην Αλβανία. Η πρώτη «ταύτιση» αρκετών Βλάχων της Κορυτσάς με το ΚΕΑΔ –και μέσω αυτού με την ελληνική κρατική πολιτική– γίνεται στις δημοτικές εκλογές του 1992 οπότε και το κόμμα αποσπά στην περιφέρεια αυτή 6.040 ψήφους. Είχαν προηγηθεί οι βουλευτικές εκλογές λίγους μήνες πριν, κατά τις οποίες δεν είχαν ακόμη φανεί τα αποτελέσματα της πολιτικής: το ΚΕΑΔ λαμβάνει στην ίδια περιφέρεια μόνο 492 ψήφους.⁷ Έκτοτε για πολλά χρόνια ακόμη, πάνω από μία εικοσαετία, το ΚΕΑΔ θα παίρνει αξιόλογα ποσοστά σε μερικές περιοχές με βλάχικο πληθυσμό, όχι απαραίτητα στις ίδιες περιοχές και ούτε σε κάθε εκλογική αναμέτρηση. Καθόλη της δεκαετία του 1990 και 2000 τα σχετικά καλά ποσοστά του ΚΕΑΔ οφείλονται και στην υπερψήφισή του από μέρος των βλάχικων κοινοτήτων, περισσότερο στις βουλευτικές παρά στις περιφερειακές και δημοτικές εκλογές. Έτσι, εκλέχθηκαν βουλευτές που τόνιζαν τη βλάχικη καταγωγή τους και σε ένα βαθμό και την ταύτισή τους με τον ελληνισμό. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με την κυρίαρχη αντίληψη στην Ελλάδα, στις περισσότερες εκλογικές αναμετρήσεις σημαντικό μέρος των ψηφοφόρων του κόμματος αποτελείται από εθνοτικά Αλβανούς (Μπαλτσιώτης 2020, 197-242, 282-311). Στην ευρύτερη περιοχή της Κορυτσάς όμως ένα μικρό μεν αλλά όχι αμελητέο τμήμα προσώπων με ορθόδοξη θρησκευτική κληρονομιά –κυρίως Βλάχων– θα παραμείνει προσανατολισμένο στην υποστήριξη του ΚΕΑΔ και

⁷ Σχετικά βλ. Μπαλτσιώτης, 2020, 98.

αργότερα. Φαίνεται ότι ένας πυρήνας λίγων χιλιάδων προσώπων, από αυτά που παραμένουν στην Αλβανία, εξακολουθούν να δηλώνουν ή και έχουν εμπεδώσει, κάποια ιδιαίτερη σχέση με την Ελλάδα. Στην απογραφή του 2011, 2.923 πρόσωπα στην περιφέρεια Κορυτσάς απαντούν στην ερώτηση “*ethnic and cultural affiliation*” “Greek”, ενώ την ίδια περίοχη στην ίδια ερώτηση 2.677 απαντούν “Aromanian” (Μπαλτσιώτης 2020, 312).⁸

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ελληνική πολιτική ιθαγένειας καταρχήν απέναντι στους Βλάχους που είχαν μεταναστεύσει στην Ελλάδα και ήταν κάτοχοι ΕΔΤΟ. Έως τα τέλη του 2006 κανείς αλβανός πολίτης, είτε είχε κριθεί ομογενής είτε –προφανώς– είχε θεωρηθεί αλλογενής δεν πολιτογραφείτο. Το τότε θεσμικό πλαίσιο επέτρεπε αυτή την πολιτική η οποία μάλιστα ακολουθήθηκε απαρέγκλιτα από όλες τις κυβερνήσεις μέχρι το 2007. Από το 1991 και μετά όμως μία όχι μικρή ομάδα Βλάχων απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια, σαφώς πολύ περισσότεροι από έλληνες μειονοτικούς, μέσω της διαδικασίας διαπίστωσης της ιθαγένειάς τους. Δηλαδή, μέσω ενός ανιόντα έλληνα πολίτη από τον οποίον μπορούσαν να αποκτήσουν, ως κατιόντες την ελληνική ιθαγένεια. Έτσι για παράδειγμα, πολλοί με καταγωγή από το Μετζιτιέ (Κεφαλόβρυσο) Πωγωνίου που είχαν δημοτολογημένους ανιόντες στην Ελλάδα έλαβαν ιθαγένεια. Μάλιστα σε αυτή τη διαδικασία μέσω ενός ανιόντα μπορούσαν να αποκτήσουν ιθαγένεια ακόμη και όλοι οι κατιόντες, δηλαδή πολλά συνήθως άτομα. Το αξιοσημείωτο είναι ότι οι ελληνικές Αρχές ακολούθησαν τα πρώτα χρόνια μία εξαιρετικά ανοικτή πολιτική απόδοσης ιθαγένειας μέσω διαπίστωσης στους αλβανούς υπηκόους ορθόδοξης κληρονομιάς, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν Βλάχοι. Σε αντίθεση με τη συνήθη διοικητική πρακτική, οι υπήκοοι Αλβανίας έχαιραν μίας «διοικητικής μεγαλοψυχίας» κατά τη διαδικασία

⁸ Σημειώνουμε ότι “Aromanian” δηλώνουν επίσης 856 στα Τίρανα, 129 στο Δυρράχιο, 747 στο Ελμπασάν, 688 στο Αργυρόκαστρο, 876 στον Αυλώνα και 1.553 στο Φιέρι. Παρά τα διάφορα ζητήματα που είχαν ανακύψει σχετικά με την εγκυρότητα της απογραφής, τα αποτελέσματα είναι αρκετά ενδεικτικά για τις «δημόσιες δηλώσεις» κάποιων βλαχικότητας από τον πληθυσμό.

διαπίστωσης της ιθαγένειάς τους.⁹ Έτσι έως και λίγες χιλιάδες Βλάχοι βρέθηκαν με ελληνική ιθαγένεια, πολλαπλάσιοι όσων μειονοτικών κατάρτεραν τότε να την αποκτήσουν μέσω διαπίστωσης. Μετά το 2007, και αφού είχε προηγηθεί η επαναθερσίωση των ΕΔΤΟ που έπληξε ιδίως Βλάχους (βλ. παραπάνω), με το «άνοιγμα» της πολιτογράφησης, πολλές χιλιάδες Βλάχοι απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια. Βέβαια, όλα τα παραπάνω, ενώ συνέβαλαν στην ταχύτερη και καλύτερη ένταξη στην ελληνική κοινωνία, από την άλλη μείωσαν την εξάρτηση από πελατειακά δίκτυα συλλόγων στην Ελλάδα και την Αλβανία και γενικότερα από δίκτυα που σχετίζονταν με το ελληνικό κράτος στις δύο χώρες και το ΚΕΑΔ. Έτσι, η δήλωση ελληνικότητας –μέσω της βλαχικότητας– έχασε την αξία της, παρά το ότι στην ελληνική κοινωνία και στον καθημερινό βίο των μεταναστών εξακολουθούσε να έχει τη σημασία της. Όμως, παρά την σταδιακή μείωση των «δηλώσεων» ελληνικότητας από τους Βλάχους στην Ελλάδα, η ελληνική πολιτική στην Αλβανία εξακολουθούσε να στηρίζεται στο δόγμα της παρουσίας μίας μεγάλης μειονότητας. Όχι μόνο συνέχισε να υποστηρίζει διάφορους βλάχικους συλλόγους, την υπερψήφιση του ΚΕΑΔ, αλλά και να χορηγεί ΕΔΤΟ και ιδίως ιθαγένεια σε Βλάχους που ζούσαν στην Αλβανία. Η νέα πολιτική, που αφορούσε συνολικά όσους από την ελληνική μειονότητα είχαν απομείνει στην Αλβανία και μερικούς ακόμη ορθόδοξους πληθυσμούς (όπως όσους προέρχονταν από τα ορθόδοξα αλβανόφωνα χωριά της Χιμάρας, αλλά και το αμιγώς βλάχικο οικισμό Αντόν Πότσι), συνέχισε να περιλαμβάνει Βλάχους. Η νέα πολιτική εγκαινιάζεται το 2012 μέσω μίας Εγκυκλίου και θα ολοκληρωθεί το 2015, οπότε λίγες ημέρες πριν τις εκλογές του Ιανουαρίου θα αλλάξει η Κ.Υ.Α. για τις προϋποθέσεις χορήγησης ΕΔΤΟ (Μπαλτσιώτης 2020, 165-171, 182-184). Ουσιαστικά, παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις ανά περίοδο, η πολιτική αυτή απέναντι στους Βλάχους συνεχίζεται και σήμερα. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η ελληνική εξωτερική πολιτική εμμένει σε κάτι που εμφανώς έχει αποτύχει, δηλαδή την ταυτοτική μεταστροφή πολλών Βλάχων και κάποιων ορθόδοξων Αλβανών.

⁹ Οι πολιτικές αυτές μεταστράφηκαν πλήρως από τα μέσα της δεκαετίας του 2000.

Αντίθετα, η αλβανική πολιτική φαίνεται ότι μεταβάλλεται. Η αρχική άρνηση αναγνώρισης οποιασδήποτε βλάχικης ιδιαιτερότητας και η διαμάχη σχετικά με την αναγνώριση των Βλάχων στην Αλβανία ως μίας διακριτής ομάδας που είχε ξεκινήσει το 1991¹⁰ έληξε το 2017 με την αναγνώριση από το αλβανικό κράτος των Αρωμούνων (Arumunune, Aromanian στα αγγλικά) ως εθνικής μειονότητας (pakiçë kombëtare). Παρά την αμφισημία του όρου «εθνική» (kombëtare), η βλάχικη πλέον μειονότητα είναι θεσμικά ισότιμη με την ελληνική, παρά το ότι αυτό δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο αντίκρισμα μέχρι σήμερα (Μπαλτσιώτης 2020, 110).

Όπως από παλαιά είχε επισημανθεί (Schwandner-Sievers 1999, 17), οι Βλάχοι της Αλβανίας διακρίνονταν για μία ταυτοτική ευκαμψία (“flexibility of identities”). Παρά το ότι η ένταση και η σημασία των διαφορών δηλώσεων έχει μειωθεί, εξακολουθεί να έχει κάποια μικρή σημασία, ιδίως σε τοπικό επίπεδο. Πιθανώς η προηγηθείσα σημασία της βλαχικότητας να ωφέλησε τη διατήρηση της γλώσσας μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000 τόσο στην Αλβανία όσο και στην Ελλάδα (Μπαλτσιώτης 2020, 107). Σταδιακά η Ελλάδα εγκατέλειψε τα μαξιμαλιστικά της σχέδια, αλλά εξακολουθεί –όχι τόσο στα διεθνή φόρα και στο δημόσιο λόγο της- να εργαλειοποιεί ένα τμήμα των βλάχικων κοινοτήτων στην Αλβανία. Σίγουρα όμως οι Βλάχοι έχουν χάσει την παλαιά σημασία τους, αυτή που είχαν τη δεκαετία του 1990 όταν η Ελλάδα φλέρταρε με τον αλυτρωτισμό στη νότια Αλβανία.¹¹ Μικρότερης σημασίας είναι η «αναβάθμιση» της Ρουμανίας η οποία πλέον δίνει σε κάποιους Βλάχους και ιθαγένεια, δηλαδή ένα διαβατήριο Ε.Ε. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και τη δεκαετία του 1990, οι βλάχικες ελίτ αλλά και συνολικά ο πληθυσμός που πρότασε την βλαχικότητά του φρόντιζαν να μη διαρρήξουν τις σχέσεις τους με το αλβανικό κράτος και τον αλβανικό εθνικισμό. Εν κατακλείδι, οι βλάχικες κοινότητες, πέραν από δημόσιες δηλώσεις και συναισθήματα, εκμεταλλεύτηκαν τις ελληνικές

¹⁰ Και η ελληνική πλευρά αντιτίθετο στην αναγνώριση εθνοτικής μειονότητας.

¹¹ Σχετικά με τον ελληνικό αλυτρωτισμό, ιδίως το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990 βλ. Τζίμας 2010.

πολιτικές και κατάφεραν να έχουν ταχύτερη και καλύτερη ένταξη ως μετανάστες στην Ελλάδα και κάποια οφέλη στην Αλβανία. Ή όπως καλύτερα τα περιγράφει ένα ποίημα:

*Είμαστε Αρμάνοι μετανάστες
ξυπνάμε τα παιδιά μας
μιλώντας Αλβανικά
για να πάνε στο σχολείο
να μάθουν ελληνικά
μετά αλλάζουμε κοστούμι υποκρισίας
με τρία ζευγάρια χαρτιά στην τσέπη
πηγαίνουμε στην Ελληνική Αστυνομία
για να πάρουμε «Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς» [...]
Το απόγευμα μπαίνουμε στο σπίτι μας
και περιμένουμε με αγωνία τηλεφώνημα
από τους γονείς μας
που, μιλώντας Αρμανικά, μας ρωτάνε
πότε θα πάρουμε την ταυτότητα των παιδιών¹².*

¹² Πρόκειται για ποίημα του Spiru Fuchi με τίτλο «Dimneatsa alâximu stranjili a ipocriziljei» («Το πρωί αλλάζουμε τα ρούχα της υποκρισίας»). Το ποίημα έχει εκδοθεί και μεταφραστεί το 2019 (Μάντσιου (επιλ./ανθολ), 2019), αλλά εδώ μεταφέρουμε τη μετάφραση που υπήρχε στο ιστολόγιο του Κωνσταντίνου Θεμελή και είχε κάνει ο ίδιος. Το πρωτότυπο κείμενο στα βλάχικα έχει ως εξής:

*Himu Armânji emigrantsâ
A cilimeanjiloru a noshtsâ
Lâ grimu pi limba arbinusheascâ
Si scoalâ ditu somnu
Ta s-neagâ la sculie
Si-nveatsâ limba gârtseascâ.
Deapoia alâximu stranjili a ipocriziljei
Cu trei pâreclji di documenti-n gepi
Nidzemu la politsia greacâ
Ta s-lomu «Idhico dheltio taftotita omoyenus» [...]
Dupâ prândzu inntrâmu tu casa a noastâ
S-ashtiptâmu cu angusâ telefonu
Di la pârintsâlji a noshtsâ
Tsi, pi limba armâneascâ, nâ-ntreabâ
Cându va u lomu taftotita a cilimeanjiloru.*

Βιβλιογραφία

- Barjaba, Kosta (1995). Recent Implications of Inter-Ethnic Relations in Albania. *Anthropological Journal on European Cultures*, 4, 1: 79-101.
- Bërxfoli, Arqile (2005). *Minoritetet në Shqipëri*. Tiranë: [botim i Qëndrës së Studimeve Gjeografike në Akademinë e Shkencave].
- Gossiaux, Jean-François (1996). Un ethnicisme transnational : La résurgence de l'identité valaque dans les Balkans. Σε D. Fabre (επιμ.), *L'Europe entre cultures et nations*: Paris : Éditions de la Maison des sciences de l'homme: 191-198.
- Kahl, Thede (1999). *Ethnizität und räumliche Verbreitung der Aromunen in Südosteuropa*. Münster: Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster.
- Μάντσιου, Κίρα (επιλογή, ανθολόγηση) (2019). *Φρουροί λέξεων και λόγου/Avigljitori di zboarë*. Ανθολογία αρμανικής/βλάχικης ποίησης. Θεσσαλονίκη.
- Μπαλτσιώτης, Λάμπρος (2020). *Έλληνες και εν δυνάμει Έλληνες. Η μειονότητα της Αλβανίας μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*. Ιωάννινα: Ισνάφι.
- Schwandner-Sievers, Stephanie (1999). *The Albanian Aromanians' Awakening: Identity Politics and Conflict in Post-communist Albania*. Flensburg: European Centre for Minority Issues (ECMI).
- Τζίμας, Σταύρος (2010). *Στον αστερισμό του εθνικισμού. Ελλάδα και Αλβανία στη μετα-Χότζα εποχή*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Τσιτσελίκης, Κωνσταντίνος και Χριστόπουλος, Δημήτρης (2003). Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: Στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες. Σε Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*: Αθήνα: Κριτική: 17-44.